

قانون مجازات اسلامی 2013 ایران - یک سال بعد

دروری دایک

نظری اجمالی

در ماه مه 2013 نسخه بازنگری شده قانون مجازات اسلامی ایران به مورد اجرا گذاشته شد. قوه قضائیه، مجلس و هیأت‌های عالیه‌تر قانون‌گذاری، به‌ویژه شورای نگهبان¹، موافقت کرده بودند که بخش‌هایی از قانون مجازات اسلامی که برپایه شریعت اسلامی است، اصلاح شود. بخش دیگری از قانون مجازات اسلامی حاوی احکامی که بنا به تشخیص و اختیاری است²، به قوت خود باقی ماند و تغییر عمده‌ای در آن ایجاد نشد.

آیا قانون تجدید نظر شده تغییراتی در الگوهای درازمدت در رابطه با استفاده از حکم اعدام در ایران ایجاد کرده است؟ یک سال بعد از اعلام نسخه تجدید نظر شده قانون مجازات اسلامی، چه شواهدی به ظهور رسیده است؟

این ارزیابی، که از تحولات سیاسی واقع شده در طی اعلام و اجرای نسخه تجدید نظر شده قانون مجازات اسلامی صرف نظر می‌کند، گرایش‌های اخیر در رابطه با تخلفات مربوط به مواد مخدر، و بزهکاری‌های قتل و تجاوز جنسی را بررسی می‌کند.

ایران هرگز استفاده از مجازات اعدام توسط این کشور را به اطلاع عموم نرسانده، اما نظارت گروه‌های حقوق بشر در طول چندین دهه از زمان تأسیس جمهوری اسلامی در سال 1979 تاکنون نشان می‌دهد که چندین دهه اکثر کسانی که به حکم قضایی در ایران اعدام شده‌اند در زمینه ارتکاب قتل مجرم شناخته شده‌اند.³

در سال‌های اخیر، به‌ویژه از زمان اجرایی شدن قانون ضد مواد مخدر سال 2011 (نگاه کنید به سطور بعد)، گروه‌های حقوق بشر برآورد می‌کنند که قریب 50 تا 75 درصد تمامی اعدام‌ها اکنون در رابطه با قاچاق مواد مخدر صورت می‌گیرد. رئیس شورای عالی حقوق بشر ایران⁴، محمدجواد لاریجانی، که در ماه مه 2011 صحبت می‌کرد اظهار داشت که تقریباً سه چهارم کلیه اعدام‌های ایران مربوط به مجرمین مواد مخدر است.⁵

محکومان متهم به قتل حدود 20 تا 25 درصد؛ اعمال خشونت، از جمله تجاوز جنسی بین 10 تا 15 درصد را تشکیل می‌دهند؛ در حالی که دیگر محکومیت‌ها شامل "مبارزه با خدا (به سطور زیر نگاه کنید) و باز هم دامنه هنوز ناشناخته‌ای به میزان 5 تا 10 درصد است.

قانون مجازات تجدید نظر شده ایران در یک نگاه

قانون مجازات اسلامی برای اعمالی با پیامدهای مرگبار، معمولاً ارتکاب قتل عمد یا غیرعمد، از جمله توسط مجرمین نوجوان است - کسانی که متهم به ارتکاب جرم مستوجب اعدام در زمانی هستند که کمتر از 18 سال داشتند - ولی جرائم مربوط به مواد مخدر را در بر نمی‌گیرد. قانون مجازات اسلامی مجازات مرگ را برای جرایم غیرمرگبار اما خشن از جمله تجاوز جنسی؛ غیرمرگبار اما مکرر، که برخی از آنها، از قبیل زنا یا محصنه یا سایر روابط جنسی با رضایت طرفین (اعم از جنس مخالف یا موافق) یا "جرم" اهانت به پیامبر اسلام نیز که در سطح بین‌المللی تخلفات جنایی منظور نمی‌گردد، به کار می‌برند.

قانون مجازات اسلامی - اعم از نسخه پیشین و نسخه تجدید نظر شده - حاوی احکامی نیز هست که شلاق زدن و قطع عضو را در بر می‌گیرد، مانند اقدام مکرر به سرقت، که هر دو مجازات در میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر که ایران یکی از دول امضاء کننده آنها است، شکنجه محسوب می‌شود. مواد دیگر، که برخی از آنها نیز با حکم مرگ قابل مجازات است، با ماده‌هایی که جمله‌بندی مبهم یا کلی دارد، از

قبیل "جرم محاربه با خدا" یا "مفسد فی الارض" جریان مناسب حقوق را تضعیف می‌کند. ماده‌هایی که "جرایم علیه خدا" را تعریف می‌کند، غالباً ریشه در رفتار اخلاقی دارد که مستحق عفو یا تخفیف مجازات نیست، با آن که در سطح بین‌المللی اصول حقوقی محسوب می‌شود.

قانون مجازات عمومی به قضات اجازه می‌دهد حکم‌ها را بر قانون غیرمدون مبتنی سازند، مانند تفسیر احکام اسلامی. این در تضاد با میثاق‌های حقوق بشر سازمان ملل متحد است که ایران از دول امضاء کننده آنها است. فی‌المثل، دولت می‌تواند با استفاده از ماده‌ای که تعقیب کیفری بر مبنای قانون غیرمدون را مجاز می‌شمارد فرد را به دلیل ارتداد تحت پیگرد قرار دهد.

قانون مجازات اسلامی حاوی مفهومی نیز هست که آن را "علم قاضی" گویند و به قاضی (حدّ اقل دو دهه است که هیچ زن قاضی در دادگاه‌های جنایی وجود نداشته است) اجازه می‌دهد که از "بینش خود" یا شمّ شخصی خود استفاده کند که به وضوح بر پایه هیچ شواهدی نیست که به طور عینی قابل تحقیق و اثبات باشد. بالاخره، قانون مجازات اسلامی حاوی احکام تبعیض‌آمیز است که، در مواردی، برای، فی‌المثل، غیرمسلمانان یا گواهی زنان، ارزش کمتری قائل می‌شود.

مواد مخدر و مجازات اعدام

در متمم 2011 به قانون مبارزه با مواد مخدر هفده جرم مرتبط با مواد مخدر را تعیین شده که با مجازات مرگ روبرو است که از آن جمله است اعلام جرایم جدیدی است که هدف از آن پرداختن به رشد رو به فزونی مواد مخدر مصنوعی و روان‌گردان غیرطبیعی است. اما، قانون پیش‌بینی کرده که تصمیمات دادگاه بدوی را فقط دادستان کلّ یا دیوان عالی کشور می‌توانند مورد تجدید نظر - یا تأیید - قرار دهند و به این ترتیب حقّ استیناف مؤثر را بالکلّ از میان برداشته است.

جدول زیر، که داده‌ها را از گروه‌های بین‌المللی حقوق بشر نقل می‌کند، نشان می‌دهد که تعداد کلّ اعدام‌ها همچنان رو به فزونی است.

جرائم مربوط به مواد مخدر 43% احکام مجازات مرگ در سال 2009 را تشکیل می‌دهد و، همانطور که در جدول نشان داده شده، درصد مزبور در سال 2011 به بالاترین حدّ خود رسید. کارزار کنندگان، تا حدّی، فروکش کردن اعدام‌ها را به کارزارهای گروه‌های حقوق بشر نسبت داده‌اند که مساعدت نماینده سازمان ملل در ایران در زمینه برنامه کنترل قاچاق مواد مخدر را مورد توجه قرار داده است. در سال 2013، ایرلند و دانمارک، هر دو، حمایت مالی خود از برنامه مواد مخدر سازمان ملل متحد در ایران را قطع کردند.

ایران - اعدام‌ها و درصد جرایم مرتبط با مواد مخدر ^a				
سال	تأیید شده	گزارش شده	کلّ اعدام‌ها	درصد جرائم مواد مخدر / تأیید شده / گزارش شده
2010	253	300	553	80% / 68%
2011	360	274	634	تا 80% ^b
2012	314	230	544	71% اعدام‌های رسماً اعلام شده
2013	369	335	704	48% ^c

^a نهادهای حقوق بشری از قبیل عفو بین‌المللی و حقوق بشر ایران، هر دو، رقم "رسمی" اعدام‌ها را استفاده می‌کنند که برگرفته از منابع داخلی ایران و رقم "گزارش شده" است که از سید منابع قابل اعتماد خارج از ایران گرفته شده است.

^b این فرمود که در گزارش سالانه 2012 عفو بین‌الملل استفاده شده، رویدادهای سال 2011 را در فصل مربوط به ایران نشان می‌دهد. نگاه کنید به: <http://www.amnestyusa.org/sites/default/files/air12-report-english.pdf>

^c این رقم از داده‌هایی گرفته شده که در گزارش 2014 حقوق بشر ایران درباره مجازات اعدام ارائه شده است. نگاه کنید به: <http://iranhr.net/2014/03/report-death-penalty-iran-2013/>

اقدامات با پیامدهای مرگبار

مجازات برای اقدام به قتل عمد یا غیر عمد در نسخه ترمیم شده قانون مجازات اسلامی، مانند نسخه پیشین، به عنوان درگیری شخصی بین دو طرف با مجازات کیفری - مرگ در ازاء مرگ - یا دیه نقدی که توسط خانواده محکوم به خانواده قربانی پرداخت می شود، تعریف شده است. اعدام شخص (یا اشخاص) محکوم تماماً به دست خانواده مقتول صورت می گیرد.

قانون مجازات اسلامی تفاوت بزرگتری را در مسأله قصد و عمد در عملی که دارای پیامد مرگبار است مطرح می کند. اگرچه به نظر می رسد موارد حفاظتی بیشتر بیان شده اما تمایلی وجود دارد که اقدام "عمدی" تلقی شده منطبق با آن عمل شود.

همچنین، ماده های مربوط به مجرمین نوجوان به نظر می رسد مشمول حکم اعدام می شوند؛ گفته می شود اگر آنها از عمل خود آگاهی دارند، در این صورت قانون به تمام قوت در مورد آنها اجرا می شود.

هدف تفسیر ایران از شریعت اسلامی و قانون مدون نشأت گرفته از آن رفع مسئولیت دولت در مجازات - قتل قضایی - است. این کار فقط محل حلّ منازعه بین طرفین را تأمین می کند. همچنین، با تمهید پرداخت خونبها، وسیله آزادسازی شخص مرتکب قتل را فراهم کرده است.

گروه های حقوق بشر استدلال می کنند که این رویکرد به اقدام خشن با پیامدهای مرگبار اشتباه است. با مفهوم سازی "منازعه" به عنوان کاری شخصی و مجاز شمردن پرداخت وجه به جای مجازات هدفمند منطبق با اقدامات بین المللی، برای ارزش جان انسان "قیمتی" قائل می شود که افراد ثروتمندی که مرتکب قتل می شوند قادرند به راحتی بر فقرا غلبه نمایند. از آنجا که توانایی پرداخت به طور مساوی در میان افراد محکوم شده تقسیم نمی شود، زندگی و مرگ بستگی به توانایی خانواده برای پرداخت خواهد داشت.

رفتار جنسی، اعمال و روابط

اعمال جنسی با رضایت طرفین، اعم از آن که بین دو جنس مخالف باشد، یا بین مردان، و زنان، تحت حمایت قوانین و موازین حقوق بشر است. آنها را نمی توان قانوناً در معرض قانون جزا قرار داد چه رسد به این که با مجازات اعدام روبرو شود. علیرغم آن، نسخه مصوب قانون مجازات اسلامی به خروج این قبیل اعمال با رضایت طرفین از حالت مجرمانه منجر نشد. برعکس، مجازات مرگ برای "روابط جنسی غیرمجاز" در قانون جزا به قوت خود باقی است، که به روابط جنسی با رضایت طرفین - اعم از آن که بین دو جنس مخالف یا هم جنس باشد - اشاره شده است.

قانون مجازات اسلامی روابط جنسی را در چهار مقوله زیر مجرمانه تلقی می کند، و برای آنها هم مجازات مرگ و هم تحمل شلاق را به عنوان مجازات های مرتبط پیش بینی می کند:

- زنای محصنه، تعریفی صریح از زنا یا اعمال مقاربتی بین مرد و زن
- لواط، شکل تعریف شده ای از مقاربت بین دو مرد
- پیش نوازش غیرمقاربتی، و
- هم جنس گرایی زنان (لزبینیسم)

قوانین و موازین بین المللی حقوق بشر تأیید می کنند که این قبیل اعمال، وقتی آزادانه به طور خصوصی یا نامحسوس انجام شود، به خودی خود، اعمال حق افراد به آزادی بیان، تجمع و تشکّل، داشتن محیط خصوصی، و آزادی است. جرم شناختن آن نیز شکلی از تبعیض محسوب می شود.

سنگسار کردن در قانون مجازات اسلامی

کارزار کنندگان مجازات اعدام و حقوق بشر در ایران، سالهای سال، از طری تقریباً 10-12 تن از زنانی که در حال حاضر در زندان به سر می‌برند و در سالهای قبل به سنگسار محکوم شده‌اند دست به کارزار زده‌اند. قانون تجدید نظر شده مجازات اسلامی همچنان سنگسار را گزینه‌ای قلمداد کرده ولی جایگزین‌هایی برای آن بر شمرده است.

در قانون مجازات اسلامی توسل به سنگسار (رجم) برای زنانی محصنه بزرگسال جهت هر دو جنس پیش‌بینی شده است. ماده مزبور می‌افزاید که اگر اجرای این حکم میسر نباشد، دادگاه صادر کننده حکم نهایی می‌تواند، با موافقت رئیس قوه قضائیه، توصیه کند که محکوم اعدام شود یا متحمل صد ضربه شلاق گردد.

عفو بین‌الملل جمعاً 77 مورد سنگسار زنان و مردان را از 1979 به این ثبت کرده است.⁶ اکثریت عظیمی از آنها زن بوده‌اند. آشکارا، در واکنش به فشارهای بین‌المللی و انتقاد مستمر از سوی گروه‌های حقوق بشر و زنان داخل ایران، رئیس قوه قضائیه بخشنامه‌ای در سال 2002 صادر کرد که تعلیقی در اقدام به رجم را تقاضا نمود. علیرغم این بخشنامه، مقامات مربوطه حداقل پنج مرد و یک زن را بعد از توزیع بخشنامه با سنگسار اعدام کردند. در سال 2008، این بخشنامه لغو شد، و مسئولین رسمی ابراز نمودند که هرگز قانوناً الزام‌آور نبوده و با مواد قانون جزا مغایرت داشته است.

این موضوع بار دیگر در سالهای 2010 و 2011 که کارزار کنندگان موضوع سکینه محمدی آشتیانی را به اطلاع عموم رساندند، محل توجه واقع شد. او زنی 43 ساله است که به علت ارتکاب زنا محصنه و نیز ارتکاب قتل به سنگسار محکوم شده است. در طی فریاد اعتراض بین‌المللی بر سر این قضیه، به علت صحبت با خبرنگاران درباره پرونده موکل، یکی از وکلا تحت تعقیب فرار گرفت که از ایران فرار کرد؛ دیگری در ایران دستگیر شد.⁷

آشکارا، به علت ابراز انزجار بین‌المللی نسبت به این قضیه، مقامات قضایی در استان آذربایجان شرقی اعلام کردند که حکم سنگسار به حالت تعلیق در آمده، اما او همچنان منتظر اجرای حکم اعدام خواهد ماند، و خوف موجهی وجود دارد که مقامات مربوطه او را به جای سنگسار با طناب دار اعدام نمایند.⁸ در زمانی که این مقاله نوشته می‌شود، او هنوز در زندان است: او باید در زندان بماند حتی اگر دیگر محکومیت‌هایش به پایان رسیده باشد زیرا تا زمانی که مجازات سنگسار اجرا نشود او مجاز به "آزادی" نیست.

مجازات اعدام در ایران چه سرنوشتی دارد؟

این بررسی مختصر کوتاه‌تر از آن است که عوامل قضایی و اجتماعی - سیاسی را که اجرای عدالت در ایران را اعلام می‌کند لحاظ کند. اما، اگرچه امید به اصلاح هدفمند مجازات اعدام بعد از انتخاب حسن روحانی در ماه مه 2013 به یأس تبدیل شد، ولی اعتراضات پراکنده به مجازات اعدام وجود داشته و به نظر می‌رسد از ماه اوت 2014 ائتلاف کوچکی در مخالفت با مجازات مرگ در حال بروز و ظهور است.

هنوز باید منتظر بود و مشاهده کرد که آیا سیر نزولی فعلی در میزان اعدام‌های مرتبط با جرائم مواد مخدر، و در پی آن افزایش اعدام‌های مرتبط با قتل به قوت خود باقی خواهد ماند. اگر چنین باشد، ایران را به الگوی کلی که در دهه 1990 و دهه اول بعد از سال 2000 مشاهده شده بود، باز خواهد گرداند.

گروه‌های بین‌المللی حقوق بشر استدلال می‌کنند که کاربرد مجازات مرگ برای مواد مخدر و قتل، در اوضاع و احوالی که محاکمه غیرمنصفانه معمول است، تأثیری عظیم بر فقرا می‌گذارد زیرا شواهدی وجود دارد که برخی از فقرا برای افزایش درآمد خود به قاچاق جرمی مواد مخدر روی آورده‌اند در حالی که فقرا کمتر قادرند در قضایای حکم اعدام خونبها را بپردازند. با توجه به این که تحمیل تحریم‌های اقتصادی علیه ایران تأثیر عمده بر فقرا دارد، ممکن است این استدلال ارزش توجه داشته باشد.

کاربرد مجازات اعدام برای قضایای روابط جنسی با رضایت طرفین به نظر می‌رسد همچنان محدود باقی بماند. شخصیت‌های مؤمن و متقی سیاسی فریاد اعتراض علیه سقوط موازین اخلاقی در ایران بر می‌آورند، اما تغییر اوضاع داخلی و خارجی، جایی که تعداد بیشتری مایلند علیه مجرمانه تلقی کردن اینگونه قضایا فریاد برآورند، آنها را به پرونده‌های ناخوشایندی جهت رسوایی قضایی تبدیل می‌کند.

اما، مهم‌تر از همه جو سیاسی در ایران و رابطهٔ بغرنج آن با عوامل اجتماعی داخلی و کارزارهای خارجی به نحو بارزی اجرای عدالت در ایران را بیان می‌کند و دادگاه‌ها را هدایت می‌کند که از مجازات اعدام چگونه استفاده نمایند.

در کوتاه مدّت، نبود تغییر داخلی سیاسی یا اجتماعی، میزان اعدام در ایران به نظر می‌رسد در زمرهٔ بالاترین ارقام در جهان باقی بماند، گو این که کارزار کنندگان مجازات اعدام اصرار دارند که در چهار سالی که از زمامداری آقای روحانی باقی مانده می‌توان به پیشرفت‌هایی دست یافت.

پی نوشت

¹ شورای نگهبان هیأت عالی‌رتبه برای بررسی است که تضمین می‌کند قانون مصوّب مجلس که به موافقت هیأت واسطه، یعنی شورای تشخیص مصلحت نظام، یا شورای مصلحت، رسیده، با احکام اسلامی و قانون اساسی ایران منطبق باشد.

² این بخش از قانون مجازات اسلامی در سال 1996 اجرایی شد. این بخش به جرایمی علیه امنیت ملی، جرایم علیه مالکیت و جرایم علیه مردم می‌پردازد و زمینه‌هایی را از قبیل سرقت، کلاه‌برداری، جعل، اهانت و گسترهٔ وسیعی از سایر خلاف‌ها را در بر می‌گیرد. برای کسب اطلاعات بیشتر نگاه کنید به مرکز اسناد حقوق بشر (IHRDC) به نشانی زیر:

<http://www.iranhrdc.org/english/human-rights-documents/iranian-codes/1000000351-islamic-penal-code-of-the-islamic-republic-of-iran-book-five.html>

³ نگاه کنید به گزارش‌های متوالی سالانه دربارهٔ ایران که عفو بین‌المللی صادر کرده، از قبیل گزارش‌های بین اواسط دههٔ 1980 و اواخر 1990.

⁴ شورای عالی حقوق بشر هیأتی تحت نظارت قوهٔ قضائیه است. یکی از وظائف اصلی آن تهیهٔ تکیه‌بیه برای انتقادهای بین‌المللی بر سوابق حقوق بشر ایران است.

⁵ نقل قول از گزارش عفو بین‌المللی برداشته شده: ایران: معناد به مرگ - اعدام به دلیل جرایم مواد مخدر. نگاه کنید به:

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE13/090/2011/en/0564f064-e965-4fad-b062-6de232a08162/mde130902011en.pdf>

^a نهادهای حقوق بشری از قبیل عفو بین‌المللی و حقوق بشر ایران، هر دو، رقم "رسمی" اعدام‌ها را استفاده می‌کنند که برگرفته از منابع داخلی ایران و رقم "گزارش شده" است که از سید منابع قابل اعتماد خارج از ایران گرفته شده است.

^b این فرمود که در گزارش سالانهٔ 2012 عفو بین‌الملل استفاده شده، رویدادهای سال 2011 را در فصل مربوط به ایران نشان می‌دهد. نگاه کنید به: <http://www.amnestyusa.org/sites/default/files/air12-report-english.pdf>

^c این رقم از داده‌هایی گرفته شده که در گزارش 2014 حقوق بشر ایران دربارهٔ مجازات اعدام ارائه شده است. نگاه کنید به: <http://iranhr.net/2014/03/report-death-penalty-iran-2013>

⁶ نگاه کنید به عفو بین‌الملل: ایران - اعدام با سنگسار. دسامبر 2010 (AI Index MDE 13/095/2010)، در نشانی زیر: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE13/095/2010/en/968814e1-f48e-43ca-bee3462d153fb5af>

جنسیت در قوانین مربوط به مجازات اعدام در قانون جزای جدید اسلامی، 7 مه 2012؛ صفحات 17-18، در نشانی زیر: <http://www.iranhrdc.org/english/publications/legal-commentary/1000000102-the-execution-of-women-in-iranian-criminal-law.html>

⁷ برای اطلاع بیشتر دربارهٔ قضیهٔ سکینه محمدی آشتیانی نگاه کنید به: عفو بین‌الملل: ایران: سکینه محمدی آشتیانی؛ زندگی نامعلوم AI Index MDE 13/089/2010، 13 سپتامبر 2010: <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/089/2010>

⁸ برای کسب اطلاعات بیشتر دربارهٔ این موضوع، نگاه کنید به محمد حسین نیری، مسألهٔ "مرگ با سنگسار" در قانون جدید جزای جمهوری اسلامی ایران، فوریه 2012 موجود در نشانی زیر:

<http://www.iranhrdc.org/english/publications/legal-commentary/1000000059-the-question-of-stoning-to-death-in-the-new-penal-code-of-the-iri.html>

